

AD ASTRA

Program badań nad astropolityką
i prawem kosmicznym

Nr 12/2024

Ad Astra.
Center for Space
Policy and Law

SPACE ENTREPRENEURSHIP
INSTITUTE

Uniwersytet
Gdański
Centrum Prawa Nowych
Technologii Wydziału
Prawa i Administracji

WYŻSZA SZKOŁA
ADMINISTRACJI
I BIZNESU
IM. E. KWIATKOWSKIEGO W GDYNI

Podział władzy i autorytaryzm. Rozważania inspirowane „Diuną” Franka Herberta

ESEJE

DOI: 10.53261/adastra20241204

Jakub Kiełbasiński

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3519-4223>

1. WPROWADZENIE

Diuna Franka Herberta jest bardzo ważnym, a w pewnych aspektach przełomowym dziełem. Pod pozorną prostotą przedstawianej historii opisującej dzieje rodu Atrydów dotykane są w niej ważne problemy dotyczące realnego świata, takie jak: ekologia, religia czy polityka. Poruszane są w niej także tematy związane z prawem. Jednym z nich, a w mojej ocenie bardzo istotnym jest problem sprawowania władzy. Wydarzenia przedstawione zarówno w pierwszym, jak i w kolejnych tomach sagi Herberta można odczytywać jako swego rodzaju ostrzeżenie przed autorytaryzmem, czy wręcz totalitaryzmem, jaki może powstawać w pewnych warunkach, m. in. przez naruszenie zasady podziału władzy. W niniejszym eseju postaram się rozwinąć ten wątek i dokonać analizy wskazanej zasady w kontekście ustroju panującego w świecie wykreowanym przez wybitnego twórcę.

2. ZASADA PODZIAŁU WŁADZY

Należyte wyjaśnienie pojęcia „podział władzy” jest zadaniem niezwykle trudnym. Wywodzi się ono z konstytucjonalizmu i jest niejednoznaczne. Na potrzeby niniejszej pracy przyjmuję, za Ryszardem Małajnym, że najistotniejszymi jego cechami są: „1) podział prawnych sfer działania państwa, 2) dokonanie rozdziału aparatu państwowego na odpowiadające im grupy organów (minimum dwie), 3) relacje między tymi organami opierają się na zasadzie niezależności i równorzędności, 4) poszczególne grupy organów wzajemnie hamują się, przy czym to hamowanie się ma skutkować zarówno ich względną równowagą jak i współpracą, 5) każda grupa organów realizuje przede wszystkim swą własną sferę działania oraz dysponuje stosunkowo ograniczoną możliwością ingerencji w działalność pozostałych grup”¹. Zasada podziału władzy w klasycznym, monteskiuszowskim ujęciu przewiduje jej trójpodział – na władzę ustawodawczą, władzę wykonawczą i władzę sądowniczą, nie jest to jednak konieczne. Gdyby podział był klarowny, a wymienione powyżej cechy zachowane można by sobie wyobrazić np. dwójpodział lub czworopodział władzy – dlatego w niniejszym tekście nie będę rozważał czy w omawianym uniwersum istnieje konkretnie trójpodział władzy, a raczej czy spełnione są wymienione wcześniej przesłanki świadczące o tym, że reguła została zastosowana. Należy zwrócić uwagę, że także we współczesnym świecie

zasada trójpodziału władzy była niejednokrotnie poddawana znaczącym modyfikacjom – np. w Polsce poprzez istnienie organów takich jak Rzecznik Praw Obywatelskich czy Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji².

3. PODMIOTY SPRAWUJĄCE WŁADZĘ W UNIWERSUM DIUNY

Relacje między podmiotami sprawującymi władzę w świecie wykreowanym przez Herberta są, tak samo jak ma to miejsce w rzeczywistości, niezwykle skomplikowane. Ich wnikliwe przedstawienie znacznie przekracza ramy niniejszego tekstu, tym niemniej zostaną tutaj przedstawione w sposób uproszczony. Organami sprawującymi władzę w systemie rządów uniwersum *Diuny* jest Landsraad składający się z reprezentantów wszystkich domów, tj. rodów rządzących poszczególnymi planetami, sprawujący władzę ustawodawczą oraz częściowo władzę sądowniczą oraz Padyszach Imperator będący monarchą i sprawujący władzę wykonawczą. Poza powyższymi organami istniały także inne ugrupowania, które formalnie nie sprawowały władzy, ale wywierały wpływ na jej przedstawicieli – najważniejszymi były: Bene Gesserit, Gildia Kosmiczna oraz CHOAM³.

3.1. Padyszach Imperator

Ustrojowa pozycja Padyszacha Imperatora jest niejasna. W książkach Herberta nie została też dokładnie opisana. Po uważnej lekturze *Diuny* możemy dowiedzieć się, że: 1) jest to funkcja dziedziczna, do czasu przejęcia tytułu przez Paula Atrydę sprawowana przez ród Corrino, 2) Imperator sprawuje władzę monarszą, a przedstawiciele rodów sprawują wobec niego funkcje wasalne – może np. nadać lub odebrać lenno, 3) z tytułu sprawowanego urzędu ma największy pakiet CHOAM.

Wydaje się, że Padyszach Imperator pełni władzę wykonawczą, jednak ze względu na posiadane wpływy w CHOAM, a także znaczną potęgę militarną jaką dysponuje – oddziały Sardaukarów, wpływa na Wysokie Rody także za pomocą nacisku ekonomicznego i groźby użycia siły. Pomimo powyższego jego tytuł „władcy znanego wszechświata”, jest tylko pozorny – głównie ze względu na działania Bene Gesserit i Gildii Kosmicznej. Pozycja Imperatora zależała w dużej mierze od tego w jaki sposób prowadził politykę. Było to ważniejsze od jego kompetencji, a legalność działań miała znaczenie drugorzędne.

3.2. Landsraad

Landsraad jest swego rodzaju parlamentem w świecie Diuny. Tak jak zostało napisane wcześniej składa się on z reprezentantów wszystkich domów, tj. rodów rządzących poszczególnymi planetami, i sprawuje władzę wykonawczą oraz częściowo władzę sądowniczą. Domy dzieliły się na mniejsze i większe, a o przynależności do danej grupy decydowały posiadane wpływy i majątność m. in. ilość udziałów w CHOAM. Działalność Landsraadu opierała się na regulacji stosunków pomiędzy rodami oraz rozsądzaniu sporów pomiędzy nimi, łączyła w sobie więc kompetencje ustawodawcze i sądownicze – jako międzyplanetarny prawodawca i sąd.

Należy zwrócić uwagę na fakt, że w czasie opisywanym w *Diunie* pozycja Landsraadu rosła – do tego stopnia, że Imperator Szaddam IV Corrino powodowany strachem przed Księciem Leto I Atrydą i w celu zniszczenia potęgi jego rodu doprowadził do wydarzeń opisywanych w książce – nadał mu w lenno planetę Arrakis, a później wspo-

mógł odwiecznych wrogów Atrydów - Harkonnenów, w zbrojnym przejściu planety. Jest to dowód na to, że polityka prowadzona w uniwersum Diuny jest makiaweliczna, a prawo jest jedynie narzędziem w sprawowaniu władzy⁴.

3.3. Organizacje wpływające na organy władzy (Bene Gesserit, Gildia Kosmiczna, CHOAM)

Wymienione organizacje pomimo, że nie należą do organów władzy mają na nie niebagatelny wpływ, zasługują więc na omówienie. Najbardziej znaczącą z tych organizacji jest najpewniej żeński zakon Bene Gesserit. Jak można przeczytać w dodatkach do *Diuny* była to „pólmistyczna szkoła realizująca swój plan selektywnego doboru ludzi”⁵ i mająca na celu stworzenie *Kwisatz Haderach*: „człowieka obdarzonego mocami duchowymi, które pozwalałyby mu rozumieć i wykorzystywać wymiary wyższego rzędu”. Zakon wpływał na niemal wszystkie podmioty sprawujące władzę właśnie w celu realizacji tego planu, a poprzez służbę na dworach przywódców Wysokich Rodów oraz samego Padyszacha Imperatora jako tzw. prawdomówczyń miał bezpośredni do nich dostęp i mógł m. in. odpowiednio dobierać informacje docierające do uszu władców.

Kolejną istotną organizacją jest Gildia Kosmiczna. Wywiera wielki wpływ nie tylko na organy władzy, ale także na wszystkie osoby w znanym wszechświecie, ze względu na posiadany przez nią monopol na międzygwiazdne podróże. Jest to chyba największa możliwa siła nacisku – bez zażywających melanz nawigatorów Gildii kontakt pomiędzy planetami, handel czy prowadzenie polityki na skalę kosmiczną nie byłyby możliwe. Gildia jest jednak uzależniona od mieszkańców poszczególnych planet podobnie jak oni od niej – wszak są dla niej źródłem zysku. Nie da się przeoczyć konotacji pomiędzy Gildią a np. największymi firmami informatycznymi współczesnego świata tzw. Big Tech, jak Google.

Ostatnią z wymienionych przeze mnie organizacji jest CHOAM - „korporacja czerpiąca zysk z międzygwiazdowego handlu”⁶, a więc kolejny monopol, tym razem związany właśnie z wymianą towarów i usług. Nie jest to być może monopol tak istotny jak ten posiadany przez Gildię kosmiczną, ale także niezwykle ważny. Udziały w CHOAM były wyznacznikiem statusu i władzy Rodów, a także Padyszacha Imperatora.

3.4. Podsumowanie

Na podstawie powyższego opisu można dojść do oczywistego moim zdaniem wniosku, że w uniwersum Diuny nie funkcjonuje należycie zasada podziału władzy, i to z co najmniej kilku powodów, z których wymienię tu najbardziej istotne: 1) kompetencje przedstawionych powyżej organów są nieostre, polityka zdaje się odgrywać rolę nadrzędną nad prawem, 2) nie istnieje organ mający uprawnienia do rozstrzygania możliwych sporów kompetencyjnych pomiędzy Landsraadem a Imperatorem, 3) organizacje niebędące prawnie umocowanymi organami, takie jak Bene Gesserit, mają zbyt duży wpływ na Landsraad i Imperatora, 4) częste spory między organami, brak woli współpracy.

Z powyższych wad ustroju świata Diuny wyłania się jedna dotykająca chyba każdego aspektu funkcjonowania podmiotów sprawujących władzę, a przez to bardziej ogólna niż powyższe – prawo jest w nim traktowane jedynie instrumentalnie, jest jedynie narzędziem polityki, a przez to nie może w sposób należyty pełnić swojej roli. W takich

warunkach nie tylko zasada podziału władzy nie może właściwie funkcjonować – cały system prawny jest „skażony”.

4. AUTORYTARYZM

Wszystkie wymienione powyżej problemy doprowadziły do tego, że możliwe było powstanie *autorytaryzmu* Atrydów, który nie miał przeciw sobie żadnych silnych instytucji, o wyraźnie zarysowanych kompetencjach, przez co łatwo było je wchłonąć, sprowadzając do marginalnej roli. Rządy autorytarne rozpoczął Paul Atryda zostając Imperatorem, a kontynuował jego syn Leto II Atryda, który przyjął tytuł „Boga Imperatora”. Co istotne, sam Paul jedynie pozornie jest postacią pozytywną. Pozór ten stwarza nie tylko on, ale także autor dzieła przedstawiając go czytelnikowi. Wiele osób czytających *Diunę* czy oglądających filmy na jej podstawie uznało młodego Atrydę za bohatera, co świadczy tylko o geniuszu Herberta. Paul Atryda nie został Imperatorem z powodu wyboru czy dzięki zręcznym posunięciom politycznym, ale poprzez czystą siłę – dzięki groźbie, że zniszczy zapasy przyprawy na Arrakis. Zdobywanie władzy za pomocą przemocy jest charakterystyczne dla reżimów autorytarnych i totalitarnych.

W historii ludzkości wiele było osób, które przed przejęciem władzy ukrywały swoje prawdziwe cele. Najbardziej oczywistym przykładem takiego zachowania jest chyba postawa przywódcy III Rzeszy. W czasie powstawania *Diuny* wspomnienia nazizmu były jeszcze bardzo świeże i jest niemal pewne, że opisując rodzącą się dyktaturę Atrydów Frank Herbert czerpał z założeń ruchu narodowosocjalistycznego. W kontekście zasady podziału władzy warto chyba wspomnieć o zlikwidowaniu przez nazistów Reichstagu, który pomimo że formalnie istniał przez cały okres istnienia III Rzeszy, to przez „ustawę o pozbyciu się niedoli ludu i Rzeszy” został pozbawiony uprawnień legislacyjnych, prawa do zatwierdzania traktatów międzynarodowych oraz prawa do inicjowania procesu wprowadzania poprawek do konstytucji. Uprawnienia te zostały scedowane na rząd Rzeszy⁷. Zdarzenie to było częścią znacznie większego procesu, który *de facto* sprawił, że cała władza w państwie znajdowała się w rękach kilku osób. O podziale władzy nie mogło być mowy - podstawowymi cechami autorytaryzmu są: silna władza centralna i znacznie ograniczony lub nieistniejący pluralizm polityczny.

Jak jednak powstrzymywać dyktatorskie zapędy niektórych osób? Odpowiedź na to pytanie można odnaleźć, jak wskazuje Jerzy Zajadło w jednej z mów Cycerona, który powiedział: „praw dlatego zatem wszyscy jesteśmy sługami, żebyśmy byli wolni”⁸. Jednym z podstawowych warunków zachowania rządów prawa jest podział władzy.

5. PODSUMOWANIE

Wytwory kultury takie jak literatura i filmy trafiają do o wiele szerszej publiki niż akademickie dysputy, dlatego przenikanie się z ciekawą fabułą istotnych myśli filozoficznych, socjologicznych, prawnych etc. należy ocenić pozytywnie. Trudno o dzieło podobne do *Diuny*, które poruszałoby tak wiele ważnych tematów przy jednoczesnym zachowaniu przystępnego języka i frapującej historii. Mało które dzieło jest także tak rozpowszechnione - zwłaszcza po premierze filmów z 2021 r. i 2024 r. - i jednocześnie porusza tematy prawne. Wydarzenia fikcyjne pozwalają czerpać wiedzę o świecie realnym. Dzięki zapoznaniu się z dziełem Herberta szersza publiczność może dojść do podobnych przekonań, co wielu konstytucjonalistów – prawidłowo zachowana zasada podziału władzy jest konieczna w demokratycznym państwie prawnym.

-
- ¹ R. Małajny, *Podział władzy w konstytucji RP z 1997 roku. Analiza formalna* [w:] Przegląd Sejmowy, nr 6 (143)/2017, s. 97-123.
- ² L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2015, s. 74-81.
- ³ Wszelkie informacje na temat systemu władzy w świecie Diuny autor czerpie z książki Franka Herberta i jego następców.
- ⁴ B. Baade, *The Law of Frank Herbert's „Dune”. Legal culture between cynicism, earnestness and futility*, „Law and literature” 2023, nr 35.
- ⁵ F. Herbert, *Diuna*, Poznań 2021, s. 744.
- ⁶ K. Muzyka, *Zemsta prawem, przyprawa towarem – Dina a prawo i polityka kosmiczna*, niepublikowane.
- ⁷ W. L. Shirer, *Powstanie i upadek III Rzeszy, tom I: Hitler i narodziny III Rzeszy*, Oświęcim 2019, s. 213-215.
- ⁸ J. Zajadło, *Dlaczego podział władzy jest tak ważny* [w:] <https://monitorkonstytucyjny.eu/archiwa/8059> [dostęp: 15.04.2024].

ABSTRAKT:

PL: W artykule naukowym autor rozważa znaczenie zasady podziału władzy w kontekście zagrożenia autorytaryzmem na przykładzie „Diuny” Franka Herberta. Autor analizuje system rządów w świecie Diuny zwracając szczególną uwagę na przesłanki świadczące o niezachowaniu zasady podziału władzy. Autor porównuje rządy na Arrakis z totalitaryzmem w III Rzeszy.

ENG: In the scientific article, the author considers the importance of the principle of separation of powers in the context of the threat of authoritarianism on the example of “Dune” by Frank Herbert. The author analyzes the system of government in the world of Dune, paying particular attention to evidence that the principle of separation of powers is not respected. The author compares the rule on Arrakis with totalitarianism in the Third Reich.

SŁOWA KLUCZOWE:

PL: podział władzy, autorytaryzm

ENG: division of power, authoritarianism